

QƏRB ÖLKƏLƏRİNİN CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİNDƏ TERRORÇULUQ FƏALİYYƏTİ İLƏ BAĞLI KRİMİNAL ƏMƏLLƏRƏ GÖRƏ CİNAYƏT MƏSULİYYƏTİ: MÜQAYİSƏLİ-HÜQUQİ TƏHLİL

Açar sözlər: terrorizm, terrorçuluq, terror aktı, cinayət məsuliyyəti, xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyi, müqayisəli-hüquqi təhlil.

Keywords: terrorism, terrorism, terrorist act, criminal liability, criminal legislation of foreign countries, comparative- legal analysis.

Anahtar kelimələr: terörizm, terör eylemi, cezai sorumluluk, yabancı ülkelerin ceza mevzuatı, karşılaştırmalı hukuk analizi.

Məlum olduğu kimi, terrorizm – yüksək ictimai təhlükəliklə xarakterizə olunan neqativ sosial-hüquqi hadisədir. Hazırda terrorizm korrupsiya, narkobiznes, kibercinayətkarlıq və sair kimi sadəcə neqativ sosial-hüquqi hadisə olmayaraq, müəyyən ideologiya üçün xarakterik olan və hətta son dövrlərdə dini çalarlar da almaqla müstəsna təhlükəliklə səciyyələnən olduqca təhlükəli spesifik xüsusiyyətlərin daşıyıcısına çevrilmişdir. B.M.Əsgərov və M.O.Əliyev düzgün olaraq qeyd edirlər ki, “cinayət hüququ üzrə müasir ədəbiyyatlarda (dərsliklərdə, monoqrafiyalarda və s.) terrorçuluq ictimai təhlükəsizlik əleyhinə olan ən təhlükəli cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir” [1, s.97]. B.Ə.Əliyev də terrorizmin müasir dövrün ən təhlükəli və olduqca mürəkkəb, dinamik və çoxaspektli sosial-hüquqi hadisəsi olduğunu qeyd edir, onun getdikcə daha qorxunc miqyaslar aldığını göstərir [3, s.5].

Terorizmin istənilən təzahürləri ilə cinayət-hüquqi vasitələrlə mübarizənin zəruriliyini başa düşərək xarici ölkələrin qanunvericiləri bilavasitə terrorçuluğu, eynilə də terror xarakterli digər cinayətləri ictimai təhlükəliliyi yüksək olan kriminal əməllər kateqoriyasına aid edərək bu

əməllərə görə daha sərt sanksiyalar nəzərdə tutmuşlar [5, s.305].

Eyni zamanda, müxtəlif ölkələrdə terrorizmlə, onun konkret təzahürləri ilə mübarizəyə istiqamətlənmiş cinayət-hüquqi tədbirlərin və bu təhlükəli hadisəyə qanunvericilik səviyyəsində yanaşma müxtəlifdir. Ç.F.Mustafayev düzgün olaraq qeyd edir ki, “beynəlxalq-hüquqi integrasiya proseslərinin genişləndiyi və onun vacib tələblərindən olan hüquqi unifikasiyanın təmin edilməsinin obyektiv zərurətə çevrildiyi indiki şəraitdə dövlətlərin bu problemə yanaşmaları bir-birindən fərqlənir” [2, s.64].

Terrorçuluqla mübarizə məsələlərini tənzimləyən ilk normativ-hüquqi akt 1948-ci ildə İsrailin Müvəqqəti Dövlət Şurasının qərarı ilə qəbul edilmiş “Terrorizmin qarşısının alınması haqqında” Fərman olmuşdur. Lakin terrorizmin obyektivi olmuş əksər dövlətlər yalnız XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq terrorizmə görə məsuliyyət haqqında dövlətdaxili qanunvericiliyin, o cümlədən xüsusi qanunların qəbuluna başlamışlar [4, s.74]. Məsələn, 1976-cı ildə Almaniyada, 1978-ci ildə İtaliya və Yunanıstanda, 1986-cı ildə Fransada, 2000-ci ildə Böyük Britaniyada, 2002-ci ildə Danimarkada, 2003-cü ildə İsveç, Belçika və Finlandiyada,

2004-cü ildə isə Niderlandda terrorizmlə mübarizə haqqında xüsusi qanunlar qəbul edilmişdir [6].

Terrorizmin kriminallaşdırılmasının Fransa modeli 1980-ci illərdən formalaşdırılmağa başlamışdır. Belə ki, bu illərdə ölkəni terror dalğası bürümüşdü. Məhz belə bir atmosferdə 9 sentyabr 1986-cı il tarixdə “Terrorizmlə və dövlət təhlükəsizliyinə qəsdlərlə mübarizə haqqında” antiterror qanunu qəbul edilmişdir [17, s.270-273; 21, s.101].

Qanunda terrorizmin vahid anlayışı verilməmişdir. Ölkə qanunvericiliyi problemin mürəkkəbliyi nəzərə alınmaqla terrorçuluq məqsədləri ilə (əhalini və hakimiyyət orqanlarını qorxutmaq, ictimai qaydanı təhlükəli şəkildə pozmaq) törədilən bir sıra cinayətlərə (qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma, mülkiyyətə əhəmiyyətli ziyan vurma və s.) aidiyyatda daha sərt cəza tədbirlərinin müəyyən edilməsi ilə kifayətlənmənin daha məqsədəuyğun olduğunu qərara almışdır [2, s.137; 4, s.74].

Sonradan Qanunun ideyaları Fransanın 1992-ci il tarixli yeni CM-də reallaşdırılmışdır. Belə ki, CM-nin 421-1-ci maddəsində (6 mart 2012-ci il redaksiyasında) terrorizmin anlayışı verilmiş, “terrorizm aktı” - qorxutmaq və ya qorxu atmosferini yaratmaq yolu ilə ictimai qaydanın ciddi pozulmasına istiqamətlənmiş qəsdən törədilən fərdi və ya kollektiv hərəkətlər kimi müəyyən olunmuşdur.

Fransa qanunvericiliyinə əsasən qəsdən həyatdan məhrum etmə, şəxsiyyətin azadlığına qəsd etmə, adam oğurluğu, nəqliyyat vasitələrini qaçırma; əhəmiyyətli əmlak ziyanı vurma, həmçinin bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş informatika sahəsində digər cinayətkar əməllər; döyüşçü dəstələr və bandaların tərkibində törədilən cinayətlər, silah, partlayıcı maddələr, nüvə materiallarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlər və digər bir sıra kriminal əməllər qorxutmaq və ya ictimai qaydanı əhəmiyyətli dərəcədə pozmaq məqsədilə törədildikdə terror aktı hesab edilir [18; 19, s.224; 20, s.345]. Bir sözlə, Fransa qanunvericiliyi terror aktının məqsədinin qorxutmaq və ya ictimai qaydanı təhlükəli dərəcədə pozmaqdan ibarət olduğunu göstərməklə yanaşı, terror aktı hesab edilə bilən

əməllərin konkret dairəsini də müəyyən edir.

Fransa CM-nin 421-1-ci maddəsinin qanunvericilik konstruksiyasının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, maddədə terror aktının obyektiv əlamətləri verilmir, yalnız CM-nin digər maddələri ilə və ya digər normativ-hüquqi aktlarla artıq məsuliyyət müəyyən olunan əməllərin dairəsi göstərilir. Bir sözlə CM-nin 421-1-ci maddəsində müstəqil terrorçuluq cinayət tərkibi öz əksini tapmamışdır. Qeyd olunan bu əməllər isə yalnız subyektiv tərəfinə görə, yəni əhalini qorxutmağa və vahimə yaratmağa istiqamətləndiyi hallarda terrorçuluq cinayətləri kateqoriyasına aid edilirlər [21, c.102]. İ.V.Pikin qeyd etdiyi kimi, Fransa cinayət qanunvericiliyinin fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri də ölkə qanunvericiliyinin təmiz şəkildə terrorçuluq cinayətlərinin mövcud olmaması mövqeyindən çıxış etməsidir. Bir sıra cinayətlər (məsələn, adam oğurluğu, qəsdən adam öldürmə, əmlaka əhəmiyyətli ziyan vurma və s.) müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün xüsusi üsullar və metodlardan istifadə edildiyi halda bu əməllər terror xarakterli cinayətlər kateqoriyasına keçir və buna görə daha sərt cəza tədbirləri nəzərdə tutulur [11, s.9].

Beləliklə, Fransa CM-nin 421-1-ci maddəsinə uyğun olaraq ictimai qaydanı ciddi şəkildə pozmaq, qorxutmaq və ya terror məqsədilə törədilməklə fərdi və ya kollektiv hərəkətlərlə müşayiət olunan aşağıdakı cinayətkar əməllər (hərəkətlər) terrorizm aktı hesab olunur:

insan həyatına, şəxsi toxunulmazlığa qəsd etmə;

adam oğurluğu və ya qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum etmə;

təyyarəni və ya istənilən digər nəqliyyat vasitəsini qaçırma;

informatika sahəsində oğurluq, məlumatları məhv etmə, zədələmə;

döyüşçü dəstələr və bandalar tərəfindən törədilən cinayətkar əməllər;

partlayıcı mexanizm və qurğular, partlayıcı maddələr, döyüş silahları hazırlama, onları qanunsuz olaraq daşıma, saxlama, idxal və ixrac etmə;

kimyəvi, bioloji, toksik silah növlərini

hazırlama, saxlama, yığma, əldə etmə, tətbiq etmə.

L.F.Şulepova, həmçinin A.V.Serebrennikova və M.V.Lebedev qeyd edirlər ki, Fransa CM-də öz əksini tapan belə bir yanaşmada qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa zərər vurma, girov götürmə, nəqliyyat vasitələrini qaçırma, kompüter cinayətləri və sair kimi kriminal əməllər əhalini qorxutmaq, onlar arasında vahimə və qorxu atmosferini yaratmaq məqsədilə törədildiyi halda bu əməllər terrorçuluq motivləri ilə törədilən cinayətlər kateqoriyasına aid edilir, qeyd olunan cinayətlərin tövsifedici əlamətləri hesab edilir və onlara görə daha yüksək sanksiyalar nəzərdə tutulur [14, s.89; 21, s.103].

Göründüyü kimi, Fransa CM-nin 421-1-ci maddəsində, həmçinin informasiya-telekommunikasiya sahəsində cinayətlər də terrorçuluq məqsədləri ilə törədildiyi halda terror aktına aid edilmişdir.

Q.B.Romanovski bunun təsadüfi olmadığını qeyd edək yazır ki, müasir terrorçular bacarıqla və fəal surətdə internetin imkanlarından (asanlıqla daxil olma, senzuranın olmaması, auditoriyanın kütləviliyi, anonimlik və s.) da istifadə etməyə başlamışlar. Görmək çətin deyildir ki, ekstremist ideyalar, terrorçuluğu təbliğ edən çağırışlar, terrorçuluq ideologiyası əsasən məhz ümumdünya “hörümçək toru” vasitəsilə yayılır. Böyük rezonans doğuran terror aktları açıq şəkildə, internetdən istifadə etməklə nümayiş etdirilir, müasir media strukturları isə dərhal bu informasiyanı bütün dünyaya yayırlar. Məhz bu və digər amilləri nəzərə alaraq Fransa qanunvericisi insan həyatına qəsd etməklə bağlı təsvirləri internetdə göstərmək, terrorçuluq fəaliyyəti ilə bağlı digər məlumatları yaymaq kimi əməllərə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan 421-2-5-2-ci maddəni CM-nə daxil etmişdir [12].

9 mart 2004-cü il tarixli Qanunla Fransa CM-nə ekoloji terrorizmə görə məsuliyyət nəzərdə tutan müstəqil 421-2-ci maddə daxil edilmişdir. Bu maddəyə görə atmosferdə, torpaqda, qida məhsullarında və ya suda insanların və ya heyvanların sağlamlığı, habelə ətraf mühit üçün təhlükə yaradan maddələri terrorçuluq

məqsədləri ilə yayma ekoloji terrorizm hesab edilir [20, s.345]. Maddədə ağırlaşdırıcı əlamət qismində qeyd olunan hərəkətlərin ən azı bir nəfərin ölümünə səbəb olması göstərilmiş və bu halda ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur.

Fransa CM-nin fərqləndirici və maraq doğuran xüsusiyyətlərindən biri də terrorçuluq əməllərinə görə hüquqi şəxslərə münasibətdə də cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsidir. Belə ki, 1992-ci ildə CM-nə edilən əlavə və dəyişikliklərə əsasən terrorçuluqla bağlı cinayətlərin törədilməsinə görə hüquqi şəxslərə münasibətdə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir. CM-nin 422-5-ci maddəsinə əsasən, kommersiya şirkəti, assosiasiya, siyasi birlik və ya hərəkət adı altında terror aktlarının törədilməsi məqsədilə hüquqi şəxs yaratma cinayət məsuliyyəti doğuran əməllər kateqoriyasına aid edilmişdir [11, s.9; 21, s.103].

Məlum olduğu kimi, anqlo-sakson hüquq sistemi ölkələrinin qanunvericiliyinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də cinayətləri və onlara görə cəzaları müəyyən edən vahid məcəllələşdirilmiş normativ aktın olmamasıdır. Bunun əvəzinə bu ölkələrin qanunvericiliyi xüsusi olaraq konkret cinayət növlərinə görə məsuliyyət məsələlərinə həsr olunmuş normativ aktlardan, həmçinin bu növ cinayətlərin törədilməsi faktları üzrə başlanan cinayət işlərinə dair məhkəmə qərarlarının məcmusundan (məhkəmə presedentlərindən) ibarətdir. Məsələn, ABŞ-da 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu-Yorkda həyata keçirilən terror hücumlarına cavab olaraq qəbul edilmiş və “Patriot Aktı” adı alan terrorizmlə mübarizə haqqında 2001-ci il tarixli Federal qanun qüvvədədir. Bu Qanunda terrorizmin vahid definisiyası verilməsə də, eyni zamanda onda terrorizm, müəyyən motiv və məqsədlərə görə törədilən bir sıra ictimai təhlükəli əməllərin məcmusu şəklində müəyyən olunaraq tövsif edilir. Belə ki, əhalini qorxutmaq, terrorçular üçün faydalı olan müəyyən hərəkətləri etməyə məcbur etmək; zorakılıq, hədə-qorxu və şantaj və ya kütləvi qırğın silahlarını tətbiq etməklə hədələməklə dövlət siyasətinə təsir etmək məqsədilə törədilən istənilən cinayət terrorçuluq

kimi qiymətləndirilir. Xüsusi halda ABŞ qanunvericiliyinə görə, dövlət hakimiyyətinin nümayəndələrinə qanunsuz təsir göstərmək, onlara ziyan vurmaq, onlar tərəfindən vəzifə səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə və öz hakimiyyət funksiyalarını reallaşdırmağa mane olmaq üçün törədilmiş istənilən şəxsiyyət (qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa zərər vurma, adam oğurluğu və s.) və mülkiyyət (əmlakı məhv etmə və ya zədələmə və s.) ələhinə olan cinayətkar qəsdlər terrorçuluq hesab olunur [5, s.304-305]. Bunu Ç.F.Mustafayev də qeyd edir və yazır ki, “ABŞ qanunvericiliyinə görə, mülki əhalinin qorxudulmasında və ya onun müəyyən hərəkətlərə məcbur edilməsində, qorxutmaqla və ya məcbur etməklə hökumət siyasətinə təsir etmədə, öldürmə və ya oğurlama nəticəsində hökumətin davranışına təzyiq göstərmədə ifadə olunan zorakı hərəkətlər terror aktları kimi qiymətləndirilir” [2, s.19].

Göründüyü kimi, ABŞ qanunvericiliyində “terror xarakterli cinayətlər” kateqoriyası ilə bağlı əməllərin tövsifi meyarlarında dəqiqlik və konkretlik yoxdur. ABŞ qanunvericiliyi faktiki olaraq şəxsiyyət, mülkiyyət və ictimai təhlükəsizlik əleyhinə cinayətləri, hətta kompüter və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində törədilən çoxsaylı cinayətləri, bir sıra şərtlər mövcud olduqda (qorxutmaq, müəyyən hərəkətləri etməyə məcbur etmək və s.) terror xarakterli kriminal əməllər dairəsinə aid edir [9, s.230-231].

Ümumiyyətlə, ABŞ hüquq doktrinasında və hüquqtətbiqi praktikada terrorçuluq milli qruplar və ya gizli agentlər tərəfindən ictimaiyyətə təsir göstərmək məqsədilə müharibə aparmayan tərəflərə qarşı qəsdən törədilən, siyasi cəhətdən motivləşdirilən zorakılıq kimi qiymətləndirilir [10, s.333-342]. Bir sözlə, ABŞ qanunvericisinin mövqeyinə görə terrorizm - müəyyən siyasi və ya sosial məqsədlərə və nəticələrə nail olmaq üçün hökuməti, mülki əhalini qorxutmaq və ya məcbur etmək məqsədilə şəxslərə və ya mülkiyyətə qarşı zorakılıq və gücdən qanunsuz istifadədir [16, s.186-204].

Qeyd edək ki, bu ölkədə terrorizm - federal cinayət kateqoriyasına aid edilmişdir. Belə ki,

ABŞ Qanunlar Külliyyatının “Cinayət və cinayət proseduru” adlanan 18-ci Titulun “Terrorizm” adı altında gedən 113B fəslində terrorizmlə bağlı məsuliyyət, yurisdiksiya, iştirakçılıq, terrorçularla maliyyə əməliyyatlarının aparılması və s. ilə bağlı bir sıra məsələlər təsbit olunmuşdur [11, s.6]. Bu fəslin 2331-ci paragrafına uyğun olaraq, ABŞ yurisdiksiyasının hüddudlarında həyata keçirilən, qorxutmaq və ya məcbur etmək yolu ilə dövlət siyasətini dəyişdirməyə, mülki əhalini qorxutmağa istiqamətlənmiş, federal qanunvericiliyi və ya ştatların qanunvericiliyini pozan insan həyatı üçün təhlükəli olan hərəkətlərlə müşayiət olunan (partlayış və yanğın törətmək, qəsdən adam öldürmə, adamları girov götürmək, nəqliyyat vasitələrini, diplomatik nümayəndəliklərin və səfirliklərin binalarını ələ keçirmək və s.) fəaliyyət terror aktı hesab edilir [11, s.7; 20, s.345].

Bir sıra ölkələrdə təkcə ayrı-ayrı terror aktlarının deyil, həm də ümumilikdə terror fəaliyyətinin müxtəlif təzahürlərinin, o cümlədən terrorçu təşkilatlar kimi mürəkkəb qurumların fəaliyyətinin cinayət-hüquqi vasitələrlə qarşısının alınması, bu sahədə kriminallaşmanı təmin edən mürəkkəb quruluşlu qanunların qəbulu yolu seçilmişdir. Məsələn, Böyük Britaniyanın “Terrorizm haqqında” 2000-ci il tarixli Qanunu buna nümunə kimi göstərilə bilər [4, s.74-75].

Böyük Britaniyada terrorizm siyasi məqsədlərlə zorakılığın tətbiqi və əhalini qorxutmaq kontekstindən qiymətləndirilir. 2000-ci il tarixli terrorizm haqqında Qanuna uyğun olaraq terrorçuluq fəaliyyəti ağır cinayətlər kateqoriyasına aid edilmiş, istənilən cinayətkar birlik və təşkilatların üzvləri tərəfindən siyasi, dini, ideoloji və s. motivlərlə törədilən əməllər terrorçuluq hesab edilmişdir [5, s.305-306].

Bu Qanunda qəsdən adam öldürmə, adam oğurluğu, qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə, partlayıcı maddə və qurğulardan istifadə etməklə törədilən cinayətlər, öldürməklə hədələmə və sair kimi cinayətlərin siyasi məqsədlərlə və əhalini qorxutmaq üçün törədilməsinə görə xüsusi cinayət-hüquqi tədbirlər və daha sərt sanksiyalar nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunanlarla yanaşı, 2000-ci il tarixli Qanunun “təsir dairəsinə” terror istiqamətli aşağıdakı cinayətlər də aid edilmişdir:

terrorçuluq fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilata rəhbərlik etmə;

Böyük Britaniya hüddudlarından kənarda müəyyən şəxsi və ya şəxsləri terror aktını törətməyə təhrik etmə;

terrorçular üçün pul vəsaitləri və digər əmlakı toplama və ya təqdim etmə;

terror aktının qarşısını almağa kömək edən məlumatları təqdim etməkdən imtina etmə;

terror aktının törədilməsində istifadə etmək üçün partlayıcı materialları, kimyəvi, bioloji və ya nüvə silahını hazırlama, onlardan istifadə üzrə təlimlər təşkil etmə və s. [15, s.38].

Eyni zamanda, Qanunda terrorçuluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan bir sıra xüsusi tərkiblər də vardır. Bu tərkiblərə terrorçuları və terror aktlarını bilavasitə hazırlama (maddə 54), terror təşkilatlarına rəhbərlik etmə (maddə 55), terrorizm aktlarının törədilməsində istifadə oluna bilən predmetlərə malik olma (maddə 57), terrorizm aktını hazırlayan və ya törədən şəxs üçün faydalı olan informasiyanı toplama və ya bu cür məlumatları özündə daşıyan sənədlərə və ya qeydlərə malik olma (maddə 58) və s.

Böyük Britaniyada 2006-cı ildə qəbul edilmiş "Terrorizm haqqında" yeni Qanunda terrorçuluğa təhrik etmə, habelə terror təşkilatlarının təqdim etdikləri məlumatları yayma, terrorçuluq fəaliyyətini maliyyələşdirmə və terrorçulara təlim keçmə (15-18-ci maddələr) kimi əməllərə görə də cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur. Ç.F.Mustafayev bununla bağlı yazır ki, "Böyük Britaniyanın terrorizmə qarşı mübarizə haqqında qanunun müsbət cəhətlərindən biri odur ki, terrorçuluğa maliyyə yardımı göstərən şəxslərin terrorçuluğun dəstəklənməsinə yönəlmiş əmlakı müsadirə edilir" [2, s.136]. Yeni qanunda, həmçinin terrorçuluq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə açıq çağırışlara və ya belə fəaliyyətin həyata keçirilməsinə bəraət verən və əsaslandırılan materialların internet şəbəkəsində yayılmasına görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur [4, s.76].

ABŞ-dan fərqli olaraq, Britaniya hüququnda terror xarakterli cinayətlər keyfiyyətində tövsif edilə biləcək əməllərin dairəsi və hüddudları daha dəqiq müəyyən olunmuşdur. Hərçənd ki, burada

da terror xarakterli cinayətlər kimi müəyyən edilən əməllərin (hərəkətlərin) sadalanması kimi kazuistik üsuldən istifadə olunması müşahidə olunur. Məsələn, terror xarakterli cinayətlər kateqoriyasında şəxsiyyət əleyhinə yönələn zorakı əməllər; əhəmiyyətli əmlak ziyanının vurulması ilə müşayiət olunan cinayətkar qəsdlər, elektron sistemin məhv edilməsi və ya onun normal fəaliyyət göstərməsinə imkan verməyən dərəcədə pozulması və s. göstərilir. ABŞ-da olduğu kimi, bu ölkədə də bütün terror xarakterli cinayətlər qanunvericilik səviyyəsində müəyyən edilən iki tələbə cavab verməlidir:

1) onlar hakimiyyət orqanlarına təsir göstərməyə istiqamətlənməli, əhalidə və ya onun bir hissəsində qorxu yaratmalıdır;

2) 2) cinayət siyasi, dini və ya digər sosial üstünlüyün təmini və legitim olmayan ideoloji məqsədlərlə həyata keçirilməlidir [10, s.129-137].

Bəzi ölkələrin qanunvericiləri "terrorizm", "terrorizm aktları", "terror təşkilatı" kimi anlayışları formulə edərək onlara təkcə siyasi deyil, həm də dini xarakterli tərkib elementlərini də daxil etmişlər. Məsələn, Braziliya CM-nə "Demokratik institutların və mühüm xidmətlərin fəaliyyəti əleyhinə olan cinayətlər" fəslə daxil edilmiş və bu fəsildə terrorizmlə bağlı cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulan müddəalar öz əksini tapmışdır. Xüsusi halda göstərilmişdir ki, siyasi və ya dini nifaq salmaq motivləri ilə terroru yaymaq, dağıntılar, partlayışlar törətmək, adamları oğurlamaq, təxribat, insanlar üçün real təhlükə yaradan digər əməllər törədən şəxslər terror cinayətlərini törətməkdə təqsirli sayılırlar [4, s.78-79].

Bir sıra xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyində terrorçuluq aktlarının anlayışı da verilmişdir. Məsələn, Kanada CM-nin 83.01-ci maddəsində göstərilmişdir ki, əhalini qorxutmaq, dini, siyasi və ya ideoloji məqsədlərlə qəsdən adam öldürmək, mülkiyyətə əhəmiyyətli əmlak ziyanı vurmaq, dövlət orqanının işini pozmaq, ölkə ərazisində və onun hüddudlarından kənarda təyyarə qaçıрмаq, girov götürmək, nüvə materiallarını, gəmiləri, neftçıxarma platformalarını ələ keçirmək kimi əməllərin törədilməsi terrorçuluq hesab edilir.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Kanada CM-nin 83.02-ci maddəsində terror təşkilatlarının fəaliyyətinə kömək etmə, onları maliyyələşdirmə, CM-nin 83.18-ci maddəsində terror qrupunda iştirak etmə, CM-nin 83.2-ci maddəsində isə terror təşkilatını yaratmaq və terrorçulara təlim keçmə kimi hərəkətlərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Bəzi ölkələrin qanunvericiliyində terrorçuluğun məqsəd və motivləri daha geniş formulə edilmişdir. Məsələn, Finlandiyanın CM-nin 6-cı bölməsinin 34a fəslinə uyğun olaraq: 1) əhalini qorxutmaq; 2) qanunsuz olaraq bu və ya digər dövlətin hökuməti və ya beynəlxalq təşkilat tərəfindən müəyyən qərarlar qəbul etməyə təsir göstərmək; 3) dövlətin konstitusiyasını əsassız olaraq dəyişdirmək və ya ləğv etmək, dövlətdə hüquq qaydasını ciddi şəkildə pozmaq, dövlətin iqtisadiyyatına və ya mühüm ictimai strukturlarına əhəmiyyətli ziyan vurmaq; 4) beynəlxalq təşkilatın maliyyə və digər mühüm strukturlarına əhəmiyyətli ziyan vurmaq niyyətləri ilə törədilən istənilən cinayət terrorçuluq hesab edilir [4, s.77-78].

İspaniya CM-nin “İctimai qayda əleyhinə olan cinayətlər” adlanan 12-ci bölməsinin 7-ci fəslinə (“Terrorçuluq cinayətləri haqqında”) daxil edilmiş 573.1-ci maddənin dispozisiyasında terror xarakterli cinayətlərin anlayışı verilmişdir. Belə ki, ölkə qanunvericisinin mövqeyinə görə konstitusiya quruluşunu devirmək, dövlətin siyasi institutlarının, iqtisadi və ya sosial strukturlarının fəaliyyətini pozmaq, hakimiyyət orqanlarını hər hansı hərəkətləri etməyə və ya etməməyə məcbur etmək, ictimai asayışı ciddi şəkildə pozmaq, beynəlxalq təşkilatın fəaliyyətini ciddi pozmaq, əhalidə və ya onun bir hissəsində qorxu vəziyyətinin yaranmasını təhrik etmək məqsədləri ilə həyat, fiziki toxunulmazlıq, azadlıq, mənəviyyət, cinsi azadlıq və cinsi toxunulmazlıq, mülkiyyət, təbii ehtiyatlar və ətraf mühit əleyhinə ağır cinayətlər, döyüş sursatı və partlayıcı maddələri saxlama, onlarla qanunsuz ticarət, həmçinin təyyarə, gəmi və ya digər nəqliyyat vasitələrini ələ keçirmə kimi kriminal əməllər terrorçuluq cinayətləridir. İspaniya cinayət qanunvericiliyinin 575.1-ci

maddəsində terrorçuluğun törədilməsi üçün təlim keçmə, 576-cı maddəsində isə terrorçuluğu maliyyələşdirilməsi ilə bağlı əməllər də terror xarakterli cinayətlər kateqoriyasına aid edilmişdir [18].

21 dekabr 1937-ci il tarixli İsveçrə CM-də (1 mart 2019-cu il tarixinə olan redaksiyada) terror istiqamətli cinayətlərə görə məsuliyyət həyat və sağlamlıq, azadlıq, ictimai qayda və s. əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyətin nəzərdə tutulduğu normalara görə tövsif olunur. Qeyd olunan əməllərin “terrorçuluq motivi” ilə əhalini qorxutmaq, hakimiyyət orqanlarına təsir göstərmək məqsədilə törədilməsi cinayətlərin tövsifi zamanı xüsusilə ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərə alınır [14, s.90].

Almaniya cinayət qanunvericiliyində terrorizmə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaları məcmu halda özündə əks etdirən xüsusi qanun yoxdur. Terrorizmə görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edən əsas norma (129a paragrafi - terrorçu birlik yaratma) CM-nin Xüsusi hissəsinin “İctimai qayda əleyhinə olan cinayətlər” adlanan 7-ci bölməsində verilmişdir. Qeyd edək ki, cinayət qanunvericiliyində “terrorizm” anlayışı verilməmişdir. Ölkə qanunvericisinin fikrincə, belə bir anlayışın işlənib hazırlanması cinayət-hüquq doktrinasının və məhkəmə təcrübəsinin vəzifəsidir. Ona görə də CM-nin 129a paragrafında terrorizmin təzahürlərinə aid edilə biləcək cinayətkar əməllər (məsələn, xüsusi qəddarlıqla adam öldürmə, soyqırım, beynəlxalq birlik əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri, şəxsi azadlıq əleyhinə cinayətlər, mühüm istehsalat vasitələrini sıradan çıxarmaq məqsədilə cinayətkar birlik yaratmaq) göstərilir [8, s.63-65].

M.A.Xadusov da Almaniya CM-nin 129-cu paragrafında təsbit olunan müddəaları şərh edərək yazır ki, qəsdən adam öldürmə, insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri, mühüm istehsalat vasitələrinin sıradan çıxarılması kimi əməllərin törədilməsi məqsədilə terrorçu birlik və təşkilatlar təşkil edən, onlarda bilavasitə iştirak edən və ya onların fəaliyyətini dəstəkləyən şəxslərə münasibətdə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur [19, s.225].

CM-nin 129a paragrafının 2-ci hissəsində terror birliklərində təşkilati funksiyaları yerinə yetirmə halları ağırlaşdırıcı əlamət qismində göstərilmiş və bu əməllərə görə daha sərt sanksiyalar nəzərdə tutulmuşdur. CM-nin 129a paragrafının 3-cü hissəsində isə terrorçu təşkilatın fəaliyyətinə kömək edən və belə bir təşkilatın fəaliyyətinə iştirak etmək üçün adamları cəlb edən şəxslərə münasibətdə cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur [7, s.142-145]. Almaniya CM-nin 129a paragrafında, həmçinin kütləvi iğtişas törətmək, telekommunikasiya qurğularını, ictimai tələbatların ödənilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən qurğuları (dambalar, su xətləri, yol infrastrukturunu və s.) dağıtmaq, hakimiyyət orqanlarının müəyyən qərarlar qəbul etmələrinə təsir göstərmək və ya əhalini qorxutmaq məqsədilə törədildiyi hallarda terror xarakterli cinayətlərə aid edilmişdir [15, s.39]. Almaniya qanunvericisi XXI əsrin ilk illərində dünyada terror dalğasının yayılması, çoxsaylı insan ölümlərinə gətirən terrorçuluğun geniş vüsət almasını nəzərə alaraq 2002-ci ildə CM-nə “Terrorçu birlik yaratma” adı altında yeni 129b paragrafını daxil etmiş, bir sıra əməllər və hərəkətlər, o cümlədən ölkənin ərazi bütövlüyünü pozmaq, daxili və xarici təhlükəsizliyə ziyan vurmaq, dövlətin konstitusiyası əsaslarını sarsıtmaq, ölkə ərazisində yerləşmiş xarici dövlətlərin qoşunlarının təhlükəsizliyinə zərər vurmaq terror hadisələrinə aid edilmişdir [20, s.345].

Belçikanın hələ 1867-ci ildən qüvvədə olan CM-nə 2003-cü ildə edilən əlavələrlə “terrorçuluq cinayətlərinə” görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan yeni maddələr daxil edilmişdir. Cinayət qanunvericiliyində edilmiş bu dəyişikliklərin səciyyəvi xüsusiyyəti ondadır ki, cinayətkar əməlin terrorçuluq kimi qiymətləndirilməsi üçün bu kriminal əməllər ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial dayaqlarını məhv etmək, ictimai qaydada ciddi pozğunluq yaratmaqla yanaşı, həm də beynəlxalq təşkilatlara qarşı istiqamətlənməlidir. Bu zaman qəsdən adam öldürmə, girov götürmə, hava və dəniz gəmilərini ələ keçirmə, silah ticarəti, döyüş sursatını, partayıcı maddə və qurğuları saxlama və sair kimi cinayətlər qeyd olunur və göstərilir ki, qeyd olunan məqsədlər (ölkənin

siyasi, iqtisadi və sosial əsaslarını sarsıtmaq) mövcud olduğu halda bu cinayətlər terrorizmlə bağlı cinayətlər kateqoriyasına aid edilir. Belçika CM-nin 139-cu maddəsində terror qrupunu yaratmağa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Cinayət qanunvericiliyinin 140-cı maddəsi ilə terrorçu qrupda iştirak etmə əməli kriminallaşdırılmış, həmçinin belə cinayətkar dəstələrə informasiya və ya maddi vəsaitlər (maliyyələşmənin istənilən digər forması) təqdim etməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur. 2013-cü ildə Belçika CM-nə bu və ya digər əməli terrorizmlə bağlı cinayətlər kimi kriminallaşdıran bir sıra yeni tərkiblər əlavə olunmuşdur:

birbaşa və ya dolaylı olaraq terror cinayətlərini törətməyə təhrik edən informasiyanı yayma (maddə 140-2);

terrorçuluq fəaliyyətinə cəlb etmə (maddə 140-3);

partlayıcı maddələr (digər təhlükəli maddələr), odlu silah hazırlamaq üzrə təlimatlar təqdim etmə, onlardan istifadə ilə bağlı təlim keçmə (maddə 140-4);

bilavasitə terror xarakterli cinayətlərin törədilməsi məqsədilə hazırlıq və təlim keçmə (maddə 140-5).

12 iyul 2015-ci il Qanunu ilə “cihad-turizm”lə (digər ölkələrdə terror fəaliyyətində iştirak etmək məqsədilə ölkə ərazisini tərk edən və ya eyni məqsədlərlə ölkəyə gələn şəxslərə münasibətdə) bağlı əməllərə görə cinayət məsuliyyət müəyyən edən 140-6-cı maddə cinayət qanunvericiliyinə daxil edilmişdir [13, s.77-79].

İtaliya qanunvericisi CM-də, habelə 1978-ci il tarixli “Terrorizmə qarşı Qanunda” terror istiqamətli bir sıra cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutmuşdur. Eyni zamanda digər Qərbi Avropa ölkələrinin qüvvədə olan qanunlarında və CM-də olduğu kimi, İtaliya cinayət qanunvericiliyində də terrorizmin anlayışı verilmir. Məsələn, “Terrorizmə qarşı Qanun”un 1-ci maddəsində məqsədi terror aktlarını törətmək və demokratik qaydanı pozmaq olan birliklərdən danışılır. İtaliya CM-nin 270-1-ci maddəsində isə terror aktını törətmə və ictimai qaydanı ciddi pozmaq məqsədilə

təşkilat yaratmaq kimi əməllərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilir [15, s.36]. İtaliyanın “Demokratik qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi qorumaq üzrə təcili tədbirlər haqqında” 15 fevral 1980-cı il tarixli Qanunu ilə terror aktları dövlət əleyhinə cinayətlər kateqoriyasına aid edilmiş və bu əməllərə görə ən sərt cəza tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur.

Çin Xalq Respublikasının CM-də də terrorçu birlik təşkil etmə və onda iştirak etmə əməllərinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən norma vardır. Belə ki, Çin CM-nin 120-ci maddəsində göstərilir ki, terrorçu təşkilat yaratma, ona rəhbərlik etmə və onun fəal üzvü olma ilə bağlı əməllərə görə 3 ildən 10 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu maddədə terror təşkilatının digər üzvləri üçün də cəzalar müəyyən olunmuş və bu kateqoriyalı iştirakçılara münasibətdə 3 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda bu ölkənin qanunvericiliyinə görə, terror təşkilatını yaradan, rəhbərlik edən və ya onun aktiv üzvü olan şəxs qəsdən adam öldürmə, adam oğurluğu, partlayışların təşkili və digər cinayətlərin törədilməsində iştirak etdiyi hallarda onlara münasibətdə cəza cinayətlərin məcmusuna görə təyin edilir [7, s.142-144].

Avstriya cinayət qanunvericiliyində terrorçuluq əməlinin əsas əlaməti olaraq əhalidə qorxu və vahimə yaratmaq, dövlət orqanlarını və ya beynəlxalq təşkilatı müəyyən hərəkətləri etməyə və ya hərəkətsizliyə məcbur etmək, həmçinin siyasi xadimi, vəzifəli şəxsi qorxutmaq niyyəti ilə ağır və ya uzun müddətli zərər vurma, ictimai qaydanı ciddi pozmaq və ya iqtisadi sahədə əhəmiyyətli ziyan vurmaq göstərilir. Qanunvericilikdə qeyd olunan motivlərlə qəsdən adam öldürmə (paraqraf 78), sağlamlığa zərər vurma (83-87-ci paraqraflar), hədə-qorxu ilə tələb etmə (paraqraf 87), təyyarəni ələ keçirmə (paraqraf 85) və sair kimi əməllər törədildikdə təyin edilən cəzalar 1.5 dəfə artırılır (20 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmədən çox olmamaqla). CM-nin 278b paraqrafında terror təşkilatı (birliyi) yaratmağa və onun fəaliyyətində iştirak etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə

tutulmuşdur. Bu zaman terror təşkilatı (birliyi) dedikdə, fəaliyyəti bir və ya bir neçə terrorla bağlı cinayətkar əməli (278s paraqrafı) törətmək və ya terrorçuluğu maliyyələşdirmək (278d paraqrafı olan iki və ya daha artıq şəxsin uzun müddətə birləşməsi, yəni əlbir olması başa düşülür [14, s.90].

2004-cü ildə Niderland parlamenti “Terrorizm cinayətləri haqqında” Qanunu qəbul etmiş, həmçinin Niderland CM-nin 4.15-ci maddəsinə terrorçuluq cinayətləri dedikdə nəyin nəzərdə tutulduğu barədə yeni bir qeyd əlavə olunmuşdur. Bu qeydə uyğun olaraq, terrorçuluq - əhalini və ya onun müəyyən bir hissəsini qorxutmaq, ölkənin fundamental siyasi, konstitusion, iqtisadi və ya sosial strukturlarının, Avropa İttifaqının ölkədə fəaliyyət göstərən qurumlarının işini pozmaq, onları müəyyən hərəkətləri etməyə və ya hərəkətsizliyə məcbur etmək məqsədilə törədilən cinayətlərdir. Qeyd edək ki, digər qərb ölkələrində olduğu kimi, Niderland CM-də də terrorçuluqla bağlı cinayətlərin obyektiv tərəfi detallandırılmır və əsas diqqət cinayətkar məqsədlərə verilir. 24 iyun 2004-cü il tarixli qanunla Niderland CM-nə 83, 83a, 114a və 140a maddələri əlavə edilmişdir. Belə ki, 83-cü maddədə uyğun məqsədlər mövcud olduqda terrorçuluq cinayətləri kimi tövsif oluna bilən kriminal əməllərin dairəsi qeyd olunur. CM-nin 83a maddəsində isə “terrorçuluq niyyəti” anlayışının məzmunu açılır (qorxutmaq, əsas siyasi institutların işini pozmaq). Göründüyü kimi, Niderland CM-də bilavasitə terrorçuluğa görə məsuliyyətin nəzərdə tutulduğu ayrıca müstəqil maddə yoxdur. 114a maddədə ölkə qanunvericisi qeyd edir və dəqiqləşdirir ki, xüsusi terrorçuluq məqsədi mövcud olduğu halda törədilmiş əmələ (məsələn, qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma, əmlaka əhəmiyyətli ziyan vurma və s.) münasibətdə daha sərt sanksiyalar (cəzalar 2 dəfə artırılır) tətbiq olunur. 140a-cı maddəyə görə məqsədi terrorçuluq cinayətlərini törətmək olan təşkilatda iştirak etmə cinayət məsuliyyəti doğuran əməllər kateqoriyasına aid edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Niderland qanunvericisi terror cinayətini törətməklə hədələməni terror metodları ilə həyata keçirilən siyasi şantaj kimi

qiymətləndirir [12, s.36-37].

Polşa Respublikasının 1997-ci il tarixli CM-də terrorçuluq fəaliyyəti ilə bağlı cinayətlər “İctimai qayda əleyhinə cinayətlər” adlanan 31-ci fəslə daxil edilmişdir. Bu fəslin 255A maddəsində, habelə 258-ci maddənin 2 və 4-cü paragraflarında “terror xarakterli cinayət” anlayışından istifadə edilsə də qanunvericilikdə terror xarakterli cinayətlərin anlayışı verilmir [18].

Türkiyə Respublikasının 1991-ci il tarixli “Terrorizmlə mübarizə haqqında” Qanununda terrorizm kimi tövsif olunan cinayətlərin Türkiyə CM-nin 171 və 172-ci maddələrində nəzərdə tutulduğu göstərilir. Eyni zamanda Qanunun 4-cü maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur ki, terrorçuluq məqsədləri ilə törədilmiş bir sıra cinayətlər (dövlət quruluşunu dəyişdirmə, dövlətin əsaslarını, milli bütövlüyü və ölkənin ərazi bütövlüyünü sarsıtma, əsas insan hüquq və azadlıqlarını pozma, ictimai quruluşa ziyan vurma və s.) də terror xarakterli cinayətlər kateqoriyasına daxildir. Ümumilikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyədə bu problemə ikili yanaşma müşahidə olunur. Belə ki, terror istiqamətli bütün kriminallaşdırılan əməllərin məcmusu iki qrupa ayrılmışdır: 1) bilavasitə terrorizmin təzahürlərindən ibarət olan əməllər; 2) uyğun tövsifedici əlamətlərin mövcudluğu halında terrorçuluq kimi qiymətləndirilə bilən digər cinayətlər (məsələn, qəsdən adam öldürmə, sağlamlığa zərər vurma, əmlaka əhəmiyyətli ziyan vurma, təyyarəni qaçıрма, adamları girov götürmə və s.) [9, s.220]. 2007-ci ildə Türkiyədə qəbul oluna antirror haqqında Qanunda bütün dünyada terrorizm kimi tövsif olunan əməllərlə yanaşı, əhalini qorxutmaq, ictimai qaydanı pozmaq, dövlət strukturlarının işini pozmağa yönələn bir sıra əməllər, o cümlədən qaçaqmalçılıq, insan alveri, silah və narkotiklərlə ticarət, kredit kartlarını saxtalaşdırma, ətraf mühiti korlama, kompüter sistemlərinə qanunsuz müdaxilə və sair kimi əməllər də terror xarakterli cinayətlər kateqoriyasına aid edilmişdir [15, s.39].

Beləliklə, Almaniya, ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada, Belçika, Niderland, Türkiyə, İspaniya, İsveçrə, İtaliya və sair kimi qərb ölkələrinin cinayət qanunvericiliyində terrorçuluğa görə

məsuliyyət nəzərdə tutan normaların, ayrı-ayrı maddələrdə təsbit olunan müddəaların müqayisəli-hüquqi təhlili qeyd olunan ölkələrin qanunvericilik sistemində müəyyən boşluqların və nöqsanların mövcud olduğunu göstərir. Ciddi boşluqlara, istər xüsusi qanunlarda, istərsə də cinayət məəcəlləsində terrorçuluğun (terrorizmin) anlayışının verilməməsi, bu sosial-hüquqi fenomenin əsas əlamətlərinin göstərilməməsi, bu kateqoriyalı cinayətlərin obyektinin dəqiq müəyyən olunmaması və s. aid etmək olar. Eyni zamanda bu ölkələrin qanunvericiliyində şəxsiyyət və mülkiyyət, şəxsi azadlıq, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan bir sıra cinayətlərin, həmçinin kompüter cinayətlərinin insanları qorxutmaq, ictimai qaydanı təhlükəli şəkildə pozmaq, dövlət orqanlarının qərar qəbul etmələrinə təsir göstərmək məqsədilə törədilməsi ağırlaşdırıcı və xüsusilə ağırlaşdırıcı hallar kateqoriyasına aid edilmiş və buna görə daha sərt cəzalar nəzərdə tutulmuşdur. Hesab edirik ki, Azərbaycan qanunvericisi tərəfindən də belə yanaşmanın tətbiqi imkanları qiymətləndirilməlidir. Qeyd edək ki, bunu Ç.F.Mustafayev də göstərir və yazır ki, “CM-də mütəşəkkil terrorçu birlik anlayışının, terrorçuluqla əlaqədar iştirakçılığın spesifik formalarının (terrorçulara məlumatlar verilməsi, başqa təminat hərəkətləri, təbliğat köməyi və s.) qanuna salınması, qanunda adamları girov götürmə, muzdluluq cinayətlərinin hansı vaxt müstəqil cinayət olmasının, hansı vaxt isə terror hərəkətlərinin törədilməsi üsulu kimi çıxış etməsi hallarının fərqləndirilməsi məqsəduğun olardı”. Müəllif bu sahədə xarici ölkələrin müsbət qanunvericilik təcrübəsindən istifadə edilməsinin əhəmiyyətini qeyd edir və belə bir müsbət təcrübəyə misal kimi, İtaliya, Fransa və Almaniya qanunvericilərinin mövqelərini xüsusi olaraq göstərir: “İtaliya qanunvericiliyində terror təşkilatlarına və demokratik quruluşu dağıtmaq məqsədini güdən təşkilatlara yanaşmanın unifikasiyasının, Fransa qanunlarında qorxutmanın və yetkinlik yaşına çatmayanların oğurlanmasının məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar kimi müəyyən edilməsinin, Almaniya CM-də terror hərəkətlərinin üsul

və nəticələrinin siyahısının verilməsinin qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində nəzərə alınması məqsədəuyğun olardı” [2, s.138-139].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası. 2–ci hissə./F.Y.Səməndərovun elmi redaktorluğu ilə. Bakı. 2023.
2. Mustafayev Ç.F. Terrorçuluq (anlayışı, yaranma səbəbləri, xəbərdarlığı və proqnozlaşdırılması). Bakı, 2005.
3. Əliyev B.Ə. Terrorism: kompleks hüquqi və seküritoloji tədqiqatlar. Bakı, 2003.
4. Волеводз А.Г. Международный терроризм: национальная и международно-правовая криминализация//Библиотека уголовного права и криминологии. 2014, №1.
5. Давиденко М.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству США и Великобритании//Образование и право. 2018. №12.
6. Дмитриева Е.С. Анализ российских и зарубежных правовых актов о терроризме// Электронный журнал “Наука. Общество. Государство. 2019. Т.7, №2(26)/<http://esj.pnzgu.ru>.
7. Дурнаев И.С. Регламентация ответственности за организацию и участие в террористическом объединении: обобщение международной практики//Вопросы российского и международного права. 2018. Том.8. №8А.
8. Минязева Т.Ф., Серебренникова А.В. Уголовная ответственность за террористическую деятельность в России и Германии//Евразийская адвокатура. 2017, №2(27).
9. Петрищев В.Е. Антитеррористическое законодательство за рубежом//Современный терроризм: состояние и перспективы. М., 2000.
10. Пиджаков А.Ю., Тарханов И.Е. Зарубежное законодательство о борьбе с терроризмом// Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б.Бобкова филиала Российской таможенной академии. 2003, №1(20).
11. Пикин И.В. Правовые основы противодействия международному терроризму: зарубежный опыт//Научный вестник Крыма. 2021. №1(30).
12. Романовский Г.Б. Уголовная ответственность за акты терроризма во Франции// Электронный научный журнал “Наука. Общество.Государство”. 2017. Том 5. №3(19), <http://esj.pnzgu.ru>.
13. Романовский Г.Б., Романовская О.В. Правовые основы противодействия терроризму в Бельгии//Вестник Уральского юридического института МВД России. 2018. №3.
14. Серебренникова А.В., Лебедев М.В. Преступления террористической направленности по уголовному кодексу Швейцарии и уголовному кодексу Австрии: постановка проблемы// Международный научно-исследовательский журнал. 2019. №8(86). Часть 2.
15. Серебряков А.В. Зарубежный опыт криминализации содействия террористической деятельности//Вестник Краснодарского университета МВД России. 2010. №2.
16. Скороход П.П. Социально-философский анализ правовых основы борьбе с терроризмом: дисс...канд.философ.наук. М., 2005.
17. Смирнова О.А., Помазан А.С. Французский опыт противодействия терроризму// Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. М., 2010. №1.
18. Ткаченко Г.Э. Анализ зарубежного опыта формирования уголовной ответственности

за совершение террористических актов// <http://my.apni.ru>.

19. Хадусов М.А. Сравнительный анализ правового регулирования противодействия экстремизму в зарубежных странах (на примере содружества независимых государств и стран Европы)//Гуманитарный, социально-экономические и общественные науки. 2015. №2.

20. Швецов Н.С. Особенности уголовной ответственности за совершение террористического акта по зарубежному законодательству//Молодой ученый. 2021. №47(389).

21. Шулепова Л.Ф. Антитеррористическое уголовное законодательство Франции и практика его применения//Вестник МГЛУ. 2014. №25(711).

CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMINAL ACTS RELATED TO TERRORIST ACTIVITIES IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF WESTERN COUNTRIES: COMPARATIVE- LEGAL ANALYSIS

EMIN NAGHIZADE

*Doctoral student of the Department of Criminal Law and
Criminology, Baku State University*

SUMMARY

The article conducts a comparative legal analysis of the norms and individual provisions that provide for criminal liability for criminal acts related to terrorist activities in the criminal legislation of a number of Western countries. It is aimed to increase the effectiveness of the combat against war terrorism in the murder cases of some countries such as Germany, EU, Great Britain, Canada, Belgium, Niderland, Turkey, Spain, Sweden and Italy. The understanding of terrorism, its signs, the range of criminal acts in this category and the analysis of the existing approaches and approaches related to this category have been implemented in the special adopted laws. It has been revealed that there are some gaps and deficiencies in the criminal legislation of Western countries, in the provisions regulated in individual articles and in the norms stipulating liability for terrorism in the legislative systems of the examined countries. Serious gaps include the lack of a definition of terrorism, both in special laws and in the Criminal Code, the failure to indicate the main characteristics of this socio-legal phenomenon, the failure to clearly define the object of this category of crimes, etc. At the same time, the legislation of these countries includes a number of crimes against personality and property, personal freedom, public security and public order, as well as computer crimes committed with the aim of intimidating people, dangerously violating public order, and influencing the decision-making of state bodies as aggravating and especially aggravating circumstances, and therefore provides for more severe penalties. We believe that the Azerbaijani legislator should also assess the possibilities of applying such an approach.

BATI ÜLKELERİNİN CEZA MEVZUATINDA TERÖR FAALİYETLERİYLE İLGİLİ CEZAI EYLEMLER İÇİN CEZAI SORUMLULUK: KARŞILAŞTIRMALI HUKUKİ ANALİZ

EMİN NAGİZADE

Bakü Devlet Üniversitesi “Ceza Hukuku ve Kriminoloji Bölümü”nde doktora öğrencisi

ÖZET

Makalede, bazı Batı ülkelerinin ceza mevzuatlarında terör faaliyetleriyle ilgili suçlardan dolayı cezai sorumluluk öngören norm ve bireysel hükümlerin karşılaştırmalı hukuki analizi yapılmaktadır. Almanya, ABD, İngiltere, Kanada, Belçika, Hollanda, Türkiye, İspanya, İsviçre ve İtalya gibi ülkelerin ceza kanunlarında ve terörle mücadelenin etkinliğini artırmak amacıyla çıkarılan özel kanunlarda, terörle mücadeleye ilişkin hükümler yer almaktadır. Terörizmin tanımı, özellikleri, bu kategorideki suç eylemlerinin kapsamı ve mevcut yaklaşımların analizi yapılmıştır. Batılı ülkelerin ceza mevzuatlarında, münferit maddelerde düzenlenen hükümlerde ve incelenen ülkelerin mevzuat sistemlerinde terörizmden sorumluluğu öngören normlarda bazı boşluklar ve eksiklikler olduğu ortaya konmuştur. Terörizmin hem özel kanunlarda hem de Ceza Kanununda tanımının yapılmamış olması, bu sosyo-hukuki olgunun temel özelliklerinin belirtilmemiş olması, bu suç kategorisinin nesnesinin net olarak tanımlanmamış olması vb. ciddi boşluklar oluşturmaktadır. atfedilebilir. Aynı zamanda bu ülkelerin mevzuatında, kişileri korkutma, kamu düzenini tehlikeli biçimde ihlal etme ve etkileme amacıyla işlenen kişiliğe ve mülkiyete, kişisel özgürlüğe, kamu güvenliğine ve kamu düzenine karşı işlenen çok sayıda suç ile bilgisayar suçları yer almaktadır. Devlet organlarının kararlarında ağırlaştırıcı ve özellikle ağırlaştırıcı sebepler olarak nitelendirilmeleri ve bu nedenle daha ağır cezalar öngörülmesi. Azerbaycan yasama organının da böyle bir yaklaşımın uygulanma olanaklarını değerlendirmesi gerektiği kanaatindeyiz.